

Egy család az észti irodalomban

Ha megkerüljük a tallinni Niguliste-templom gótikus épületét, akkor az Óvárosból kivezető Harjú utcába jutunk. Az utca végén van a Loomingnak ('Alkotás'), a Tisztáj testvérpárjának szerkesztősége. Az épülettől másfél oldalán „szolgálati” lakások találhatók, a legfelső emeleten él *Jaan Kross és családja*. E név nem ismeretlen nálunk, nemcsak művei jelennek meg, de többször járt hazánkban feleségével, *Ellen Niittel* író-olvasó találkozón. Szegeden a 70-es évek végén a Somogyi Könyvtárban találkoztak olvasókkal, beszéltek életükről, terveikről. A korábban csak írásközlő ismert házaspárral ekkor kötöttem személyes ismeretséget.

Amikor megnyomtam a csengőt, még féltem a kapaszokadástól. Kevés időm volt, s olyan sok nyelre kellett mennem, hogy az út idejével takarékoskodtam inkább. Ráadásul rámtört az elfogódottság, nem is szólva az idegen nyelv miatti izgalomról. Így nem esoda, hogy amikor ajtókat nyitottak, alig tudtam megszólalni. Szerencsére Ellen Niit, aki maga is költő, fölismerte; mi a legnagyobb gondom. Szíves invitálás után körülvezetett a lakásban, s közben hagyta, hogy lecsillapodjak és fölbátorodjak. A lakás az átlag tallinni lakáshoz hasonló — az épület még a századforduló és a harmincas évek között épülhetett. Valójában a berendezés funkcionálisában mutatkozik meg lakói egyénisége. A konyhában, a társalgóban, de másutt is az észti népművészeti hagyományos szötteit, nem kihívóan rusztikus tárgyait, eszközeit minden nap használják — nem kirakatnak vagy dísznek szánták. A dolgozószoba már a tetőtől lett ellopva, a faborítás hajóbelstől idézte, ha a rengeteg könyv nem emlékeztetne arra, hogy egy irodalmár családnál vagyunk.

— *Hiumaa szigetén van egy kis nyaralónk, kocsival könnyen ott lehetünk* — halom a kísérő hangját. (Távolágban kb. Budapest—Balaton)

Igazából mégsem a lakás kötötte le a figyelmem, hanem a kalauzoló háziasszony. Ellen Niit a közép-termetűnél valamivel alacsonyabb, mozgása fiatalos, pedig nagy-mamakorban jár. Beszűlet arcán derű, az emberpróbáló idők emléke csak öszülő hajján látszik. Kivételes egyéniséggel fejejtette azt a drukkot, amely abból fakadt, hogy észtil addig nem beszéltem, csak olvastam. Versei alapján is ilyennek képzeltem őt. (Költeményei magyarul különböző folyóiratokban, az *Észti költők antológiájában* jelentek meg, de van egy önálló gyermekkötetete is — *Meskeország*, sőt 1986-ban az Európa Könyvkiadó Új Pegazus sorozatában ezersoros válogatás jelenik meg Rab Zsuzsa fordításában *Verseik* címmel.)

Írásai hangulatát és egyénisége varázsát megkísérlem egy versével felidézni; költészetére jellemző a báj, a mindennapok szűkeségét színesítő érzelmi élményének ábrázolása.

BOGLÁRKA

Az élet adta derűs pillanatok emlékeitől is forró lesz szívem. Udvarunk gyepéről tavasz-virágot szakított nekem az én gyermekem.

Élete első bokréját hozta sikongatva: örüljön mamája — most vázájából bókolt hajolva, illatozik a boglárka virága.

Asztalom, szobám virágba öltözött, simuló szegfűs a bársonyos rózsák, s fehér kála széles levelei között mindent övező mezei boglárkák.

Deríti kedvem, hangulatomon uralkodik kedves illat-árja. Örömmöd tiéd, ha asztalodon nyílik, virágzik a sárga boglárka.

Beszélt a fordítás szép feladatáról, kedvenc magyar költőiről (Petőfi, Ady, József Attila, Nagy László, Nemes Nagy Ágnes, Károlyi Amy, stb.) s az őt fordító Rab Zsuzsáról és Képes Gézáról. A legnagyobb büszkeségét, a csaknem teljes Petőfi-fordítását már férje mutatta meg, mert neki el kellett mennie.

Jaan Kross hatalmas termete a kovács és halász őskéit idézi, az ötvenes években bányában dolgozott. Az arcát övező tengerészszakáll komollyá teszi, de ha szemüvege fölött elnézve megcsillan szeme, vagy ha beszéd közben hunyorít, akkor megérződik rejtőzködő barátságos természet. Túrelmesen és szinte kézenfogva vezet a társalgás során.

Jaan Kross is költőként indult. A negyedik után, a hatvanas években jutott el a „csücsra” — e korszakból való az alábbi költemény.

HÁROM VAKRÓL MILTON TEIRESIAS HOMEROS

*Fekete madár ereszkedett szememre
Fekete madár ült költeni szememre
Fekete madár költött arcomon
amíg fiókái összehasogatták
szemem fészek-világát*

*szemüregemből szárad pörkők
hullanak alá a földre
szárnyrakapó ifjú madarak
gödörfészkekről repüljétek
tollaitokon a nap*

Ekkor születnek a nagy gondolati versek, amelyekből a jelentősek magyarul is megjelentek (*Észti költők*). Ezzel egyidőben bontakozik ki epikája: történelmi tárgyú regények és elbeszélések. Az írók az észti irodalom-, kultúr- és művelődéstörténet sorsfordulóit állítják középpontba, az *akkor és ott* lehetséges/szükséges kérdések feltevését és megválaszolását úgy vázolja, hogy a mának szólnon az üzenet. Nem igazi történelmi regények ezek, nem is parabolák; leginkább Szókratész bölcsesség-közéltési módszeréhez hasonlítható, csak észti példákat használ. Magyarul többek közt *A cár örültje* című regényét és *A menny-kő* elbeszéléskötetét találhatjuk a könyvespolcokon. Sokat fordít, magyarból is — egyik legnevezetesebb Az ember tragédiája. Nemcsak fordította, de a rendező munkatársa is volt, így lett oroszlanrészese az „Estonia” Színházban elért sikernek.

Most épp Stefan Zweig Emlékiratait fordította, s mellette új regényen dolgozott. Ennek hőse a múlt századi Észtországban született európai híró csillagász, Bernhard Schmidt (1879—1935) lesz. Valószínű problémaköre pedig: mit tehet hazájáért egy tudós az emigrációból s az emigrációban; valamint mi tarthatja meg észtnak? Szó esett még a nemzeti megújulásról, a múlt századi észti-magyar irodalmi és politikai kapcsolatokról, az észti irodalom nagyjainhoz fűződő emlékeiről és élményeiről. Sajnos, mennem kellett.

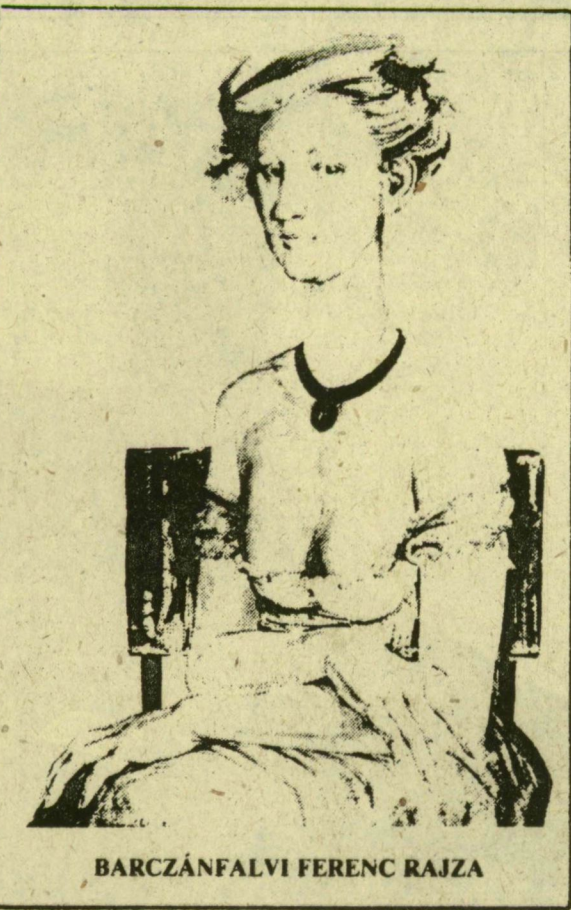
Szállásomig leánya, *Maarja Kross* kísért. Útközben megtekintettük a Kiek in de Kók ('Kukkants a konyhába') bástyatoronyban berendezett várostörténeti kiállítást. A legfelső szint ablakaiból az óváros csodálatos panorámája tárult elénk. Séta közben elmesélte, hogy az Iparművészeti Főiskolán végzett. Ő is ír, természetesen álnéven — a saját erejéből, tehetségéből akar sikereket elérni. Újságok és antológiák után megjelent első kötete, a *Tösimäng* ('Komoly játék'). Az induló „*Madli Morell*” már komoly dicsőítő kritikákat kapott. Talán kedvet kap valaki a fordításához, ha ezt a sajátos mitológia-értelmezést olvassa:

ARTEMISZ

*Hidd az élet elpusztíthatatlan
és nem támad ellened gonosz
Hidd unikornisok futnak mindig hozzád
és öledbe hajtják fejüket
Hidd ijad idege feszes
nyíkad célba találó
Hidd napfoltod mindannyiszor megleled
én tudom
gyökerek szívósságával
kapaszkodsz
s hordod testvéred gyümölcsét
jó termést igérnek
rugdalásai
TE higgy s akkor hisznek mások is
és minden
igaz is lesz*

Nem egyedüli eset Krosské, hogy az egész család az irodalommal foglalkozik. Említhetném a Beekmann-házaspárt, a Tuulik-ikreket, vagy Minni Nurmét s leányát, Eva Parkot.

Krossék ismeretsége, barátsága akkor is értékes lenne, ha nem lennének híres emberek. A művek fenntartják — folytatják a beszélgetést, az író-olvasó találkozókon viszontláthatjuk egymást, a levelek a személyes kötődést erősítik. De nem a személyes kapcsolaton múlik. Nem is Krossék könyveinek, műveiknek ismeretén. Mégcsak nem is az észti irodalom, történelem, művészet kedvelésén. Hanem azon, hogy a földiséget, ezt az elvont, elméleti kapcsolatot, amely a többi sokmilliárd, jelenben, múltban és a jövőben létező emberekhez fűz minket, valóságosnak és emberinek érezzük. Ezt taníthatja meg nekünk (másokkal együtt) a Kross-család. Kívánom mindenkinek: ismerkedjék meg velük. Először a könyvek, a versek, regények, elbeszélések segítségével. Baráti kézfogásra mindenkinek nyújtják kezüket. **ÁRPÁS KÁROLY**

BARCZÁNFAI FERENC RAJZA

FRITZ MIHÁLY KÉT ÉRME

Nőmozgalmi emlékek

A történelem forrásértéke attól függ, hogy a történelmi események az objektív valóságnak megfelelőek-e, mindenekelőtt a szocialista történelemírásához adnak-e a valóságnak megfelelő képet. Éppen azért nem lesz könnyű azoknak a fiatal kutatóknak a helyzete, akik nem életközeli ismerik a történelmi eseményeket, mert sok ellentmondásból kell majd kihámozni az igazságot. Egy, a *Délmagyarországban a nőmozgalmak történetével* összefüggő cikk kapcsán (kilencven éve született Fábian Albertné — 1985. július) fogalmazódott meg bennem ez a gondolat. A cikkben említett időszak ugyanis a felszabaduláskor arra sem volt elegendő — Budapestre leszállított —, hogy az élet meginduljon, mert a sokat szenvedett pestieknek nem a nőmozgalmak szervezése volt az első gondjuk, hanem a levegő, a kenyér meg a romok eltakarítása, hogy legyen hol szervezeti életet teremteni.

Szeged szerencsésebb helyzetéből meg abból, hogy Szegeden történelmi hagyománya volt a nőmozgalmaknak a felszabadulás előtt is, a szegedi asszonyok nem nézték öble tett-kézzel azokat az erőfeszítéseket, melyek a szabadsággal városukra hárultak. 1944 november 5-én már együtt volt az a kis csapat, melyből megszületett a *Magyar Antifasiszta Dolgozó Nők Szövetsége szegedi szervezete*.

A párt javaslatára azonban egy széles körű — társadalmi és politikai hovatartozásra való tekintet nélküli — szervezeti létrehozásán fáradoztak. A jól sikerült szervező munka eredménye, hogy 1944 november 19-én, az Ipartestület — ma Kisszínház — nagytermét zsúfolásig megtöltő asszonysereg elfogadta és kimondta a *Magyar Demokrata Nők Szövetsége szegedi szervezete megalakulását*. Ezt a néhány nap múlva megjelent tagsági könyv igazolja. *Fábian Albertné* tehát az országban elsőnek megalakult Magyar Demokrata Nők Szövetsége szegedi szervezetének és nem egy gyári nőszervezetnek volt az elnöke.

Sajnos, egyre gyakrabban találkozunk olyan próbálkozással, mely a főváros elsőbbségét akarja mindenáron „legalizálni”. Erre példa az 1972-es nőnapot megelőző este, amikor a tévében az ünnepi szónok azt mondta: „a Magyar Nők Demokratikus Szervezete (MNDSZ) Budapest alakult meg először az országban.” De mintha érezte volna, hogy kijelentésével messzire batorkodott, hozzátette — „ezzel párhuzamosan és spontán egymásután alakultak meg az ország más területein is ezek a szervezetek.” Úgy látszott, hogy az ezzel kapcsolatos vita nyugvópontra kerül, amikor a MNÖT elnöke, *Duschek Lajosné* 1984. november 19-én Szegeden tartott ünnepi beszédében elismerően szólt a szegedi nők munkájáról. De az erre emlékeztető Emléklap ebből semmit sem igazol.

Városunk dolgozói, mindenekelőtt a kommunisták és a szociáldemokraták a felszabadítás első óráiban már a tennivalók megoldásán fáradoztak. A főváros még nyögte a fasiszták és magyar csatlósaiak kegyetlenségeit, Szegeden már létrejöttek azok a szervezetek, melyek meghatározói voltak az egyre táguló felszabadított területeken a munka megindításának. Ezek közül megemlítek néhányat: a Szegedi Kenderfonógyárban a Munkástanács; a Kommunista Magyarországi Pártia sze-

gedi szervezete; a szakmai szervezetek; az üzemi tanácsok.

Az első napokban nyomdában volt *Vas Zoltán* Tizenhat év fegyházban című könyve, vele párhuzamosan az első szabad sajtó, a Szegedi Népakarat és elsőként jelent meg Szeged utcáin az orosz—magyar kézi szótár. Majd a Kommunista Ifjúsági Szövetség szegedi szervezete bontott zászlót, és alakult az országban elsőnek a Szovjet Barátok Szegedi Szervezete.

Szeged adta az első demokratikus polgármestert és itt ünnepelethették meg először és szabadon az Októberi Forradalom 27. évfordulóját. 1944. novemberben kaput nyitott a szegedi színház, melyet a Vörös Hadsereg koncertje vezetett be. Ebben a színházban olyan művészek léptek fel mint *Beregi Oszkár*, *Pataki Kálmán*, *Bessenyei Ferenc*, *Simándi József* és mások. Szegeden került sor *Zilahy Lajos* Süt a nap és *Tűzmadár* című darabjainak bemutatására. Ez utóbbit Beregi Oszkár rendezte. *Horvai István* rendezésében pedig bemutatásra került Pirandello: IV. Henrikje. A Mosoly országa főszerepét Pataki Kálmán énekelte. Ehhez a felsoroláshoz tartozik, hogy *Lehotay Árpád* színiiskolát nyitott Szegeden, melyről több alkalommal nyilatkozott *Kazimir Károly* is. *Salamon Béla* és *Keleti Márton* szervezésében pedig megkezdte rövidéletű működését a Vígyszínház.

Itt került sor az első szovjet filmek bemutatására, mint például a Kerületi párttitkár és a Szivárvány. 1944. év végére a szegedi mozik már „házi” kezelésben voltak.

Szegeden hangzott el először: „*Leszen magyar újjászületés!*” Szeged két minisztert adott az országnak, az 1944. decemberben összeülő ideiglenes nemzetgyűlés által megválasztottan, s annak egyik jegyzője is Szegedről került ki. Kinyitottak a pénzügyintézetek, megindult az elemi iskolában a tanítás és 1944 végére kaput nyitott a Szegedi Zeneiskola is. Itt indult meg először az egyetem jogi karán a beiratkozás, mint ahogy megindult az oktatás az országban elsőnek a dolgozók polgári iskolájában és a gimnáziumban.

1945. január 7-én a KISZ szegedi szervezetre létrehozta a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szervezetet, a MADISZ-t, mely már magába foglalta a fiatalokat felszabadított területeken. Az ifjúsági hetilap, a Szabad Ifjúság első példánya is Szegeden jelent meg. Szegeden alakult meg elsőnek a Nemzeti Segély és a Vöröskereszt, a nőszervezet hathatós támogatásával. 1945. január 21-én pedig az MDSZ-rendezésében (Beregi Oszkár, *Gera Zoltán*, *Szabolcsi Gábor* és mások közreműködésével) nagy sikert aratott „*az ország első kultúrmanifesztációja*”.

1945. január végén, elindult Szegedről az első segélyszállítmány az éhező fővárosnak. Az első szabad május 1-i ünnepi felvonuláson a szegedi gyerekek mellett a vendéggyerekek is már úttörő néven vonultak fel. Az első között indult Szegeden a szakértésigire való toborzás, a város és falu fiainak továbbtanulását elősegítendő, mint ahogy a NÉKOSZ szegedi „janicsárjai” is itt készültek fel az új életre. Ezek a megközelítő kronológikus sorrendben felsorolt tények mind-mind Szeged nevéhez fűződnek.

LENGYEL MÁRIA